

Summary

The linguistic and cultural importance of interlanguage researches of folklore microtexts is proved in this article. Ethnospecificity of proverbs is investigated. Specific cultural codes of phraseologically-paremiological sphere are underlined. The attention is given to the theory language (semantic, lexical) universals.

УДК 81'22'44:[811.161.2+811.111]

ПОНЯТТЄВА РЕАЛІЗАЦІЯ СИНЕСТЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ЛЮДИНИ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі англійської та української мов)

Мелько Х. Б.

Київський національний університет культури та мистецтв

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Активно ведуться семантичні дослідження, які зумовлюють нове бачення проблеми та розмивають традиційно встановлені межі вивчення семантики слова і значно збільшують сферу прихованого втручання в лексичну семантику. Змінюється ракурс вивчення слова: на місце традиційних ономасіологічних та семасіологічних досліджень, приходять нові, що починають розглядати слово крізь призму виконання та сприйняття мовної діяльності, через процес актуального знакотворення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Психологічна структура значення слова стала центральним елементом в організації психофізіологічного механізму генерування мовних висловлювань, що безпосередньо бере участь в актах семіозису мовних одиниць [2].

У семантиці існує чимало різних підходів до значення і способів його моделювання: сіткова модель Р. Ленекера, дворівнева інтерпретаційна модель М. Бірвіша, ментальна модель Ф. Джонсона-Лерда та ін. Цікаві спостереження над еволюцією теорії значення у світовій лінгвістиці викладені у фундаментальній праці італійського лінгвіста Тулліо де Мауро "Вступ до семантики". Дослідник вважає, що значення – це енграма, або відкладене в пам'яті: "Якість наших знань про семантику значно покращиться, якщо ми не розглядатимемо значення як функції мовних форм, як свого роду *virtus significativa*, як здатність позначувати, притаманну їм внутрішньо; їх варто вважати результатом і функцією семіотичної діяльності, мовної поведінки людини, яка діє в межах тієї історичної спільноти, до

якої її залучено завдяки насамперед семантичній солідарності” [3, с. 17–21]. Значення, на його думку, дорівнює інформації, що актуалізується у свідомості мовців при сприйнятті знака на підставі конвенції природної мови. Подібні погляди на співвідношення значення слова та знань про певний об’єкт, закріплених за словом, зумовили наукову дискусію між прихильниками принципового розрізнення значення та знання і їхнього повного ототожнення. З появою когнітивних досліджень семантики більшої ваги набуває друга позиція. І. Стернін пропонує компромісний варіант вирішення проблеми й наголошує: “Лексичне значення не є якоюсь особливою сутністю, відмінною від енциклопедичного значення про предмет, воно є частиною останнього, загальновідомою для колективу мовців. Лексичне значення слова, яке трактується як закріплене за знаком відображення дійсності, є стислим, концентрованим, загальновідомим знанням про предмет номінації, притаманним суспільству в конкретний момент його розвитку” [5, с. 16]. Лексичне значення не є частиною енциклопедичних знань, а навпаки, воно може актуалізуватися в певному контексті.

Отже, мета статті – визначити поняттєву реалізацію синестетичних уявлень людини в постмодерністському художньому дискурсі.

Зазначена мета передбачає розв’язання таких завдань: 1) розкрити особливості формування син естетичних образів в постмодерністському художньому дискурсі; 2) виявити закономірності поєднання сенсорної лексики у зіставлюваних мовах.

Наукові результати. У сучасній науці відчуття розглядаються як сенсорний код культури, що використовується на позначення духовного, просторового, оцінного культурного кодів у мові. Сенсорна лексика є вербальною актуалізацією поняттєвої сфери “чуттєве сприйняття”, у ній закодована вся інформація про навколишній світ. “Людина існує у багатовимірному світі, а реакції органів відчуття локалізуються у свідомості двовимірно, як сконструйовані відображення, що проявляються на мовному рівні як одновимірний сигнал” [1, с. 240].

На матеріалі художніх творів виявлено, що тактильна лексика найчастіше поєднується з візуальною (46,6% в українському та 45,4% в англійському мовленні). У Таблиці 1 представлено лексичну сполучуваність тактильної лексики англійського та українського художнього мовлення.

Таблиця 1

**Лексична сполучуваність тактильної лексики
англійського та українського постмодерністського художнього мовлення**

Тактильна лексика	Англійське постмодерністське художнє мовлення	Українське постмодерністське художнє мовлення
Візуальна лексика	45,4%	46,6%
Слухова лексика	25,7%	30%
Одоративна лексика	17,6%	15%
Густативна лексика	11,3%	8,4%

Досліджуючи густативну лексику зіставлюваних мов, виявлено, що вона мапується на одоративну, візуальну, тактильну та слухову.

Проаналізувавши досліджуваний сегмент лексики на матеріалі лексеми “солодкий”, бачимо, що вона часто вживається у таких поєднаннях – *солодкі хвилини, солодка і густа лава, солодко потягнулася*. Треба зауважити, що відповідний прикметник *SWEET* в англійській мові також частотний: *sweet taste, sweet tongue, sweet air*. Провівши зіставний аналіз лексикографічних тлумачень прикметника *СОЛОДКИЙ* в українській мові та відповідного йому прикметника *SWEET* в англійській мові, встановлено, що кількість значень не збігаються у досліджуваних мовах. В англійській представлено 15 дефініцій, а в українській – 9. Незважаючи на різну кількість значень цього прикметника у зіставлюваних мовах, ми можемо виділити такі спільні ознаки вживання синестетичного прикметника *СОЛОДКИЙ* в українській мові та його відповідника *SWEET* в англійській мові. Сенсорні значення, які характеризують вплив на органи відчуття у порівнюваних прикметниках, мають однакові значення: приємний смак, викликає відчуття радості, насолоди. Проте хочемо зауважити, що *SWEET* вживається у множині (солодощі та десерт), в архаїчному значенні, термін у джазі. Це і зумовило таку велику кількість словникових дефініцій досліджуваного прикметника.

Синестетичний вираз “*sharp air*” характеризує складні погодні умови. Шляхом компонентного аналізу встановлено, що прикметник “*sharp*” у прямому значенні вживається на позначення тактильних характеристик, „той, який має гострий кінець та призначений для різання” [6, р. 882]. Досліджувана лексема представлена 10 лексико-семантичними варіантами, з яких більшість уживається в переносному значенні зі збереженням денотативної сфери. Модель лексеми “*sharp*” можна подати у такому вигляді:

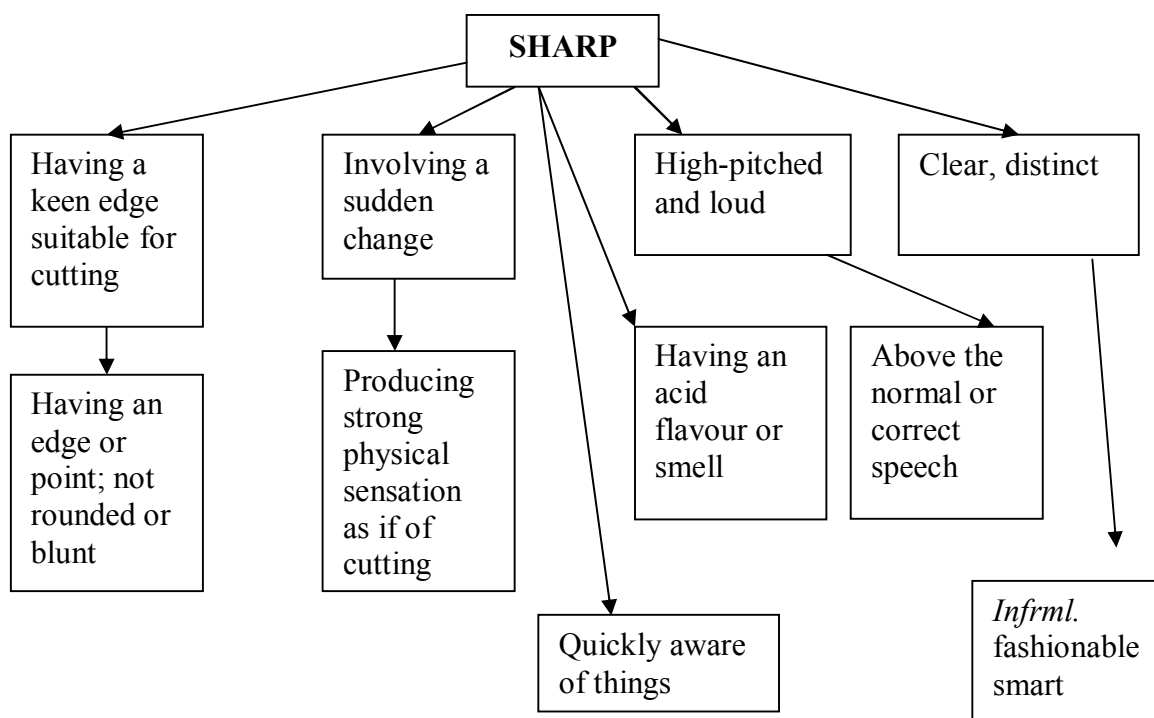

Рис. 1. Семантична модель лексеми *sharp*

Досліджувана лексема “*sharp*” має радіально-ланцюжкову структуру, яка відображена на Рис. 1.

У семантиці аналізованої лексеми є загальна родова сема “*гострі відчуття*”, яка вказує на відповідну денотативну сферу свідомості людини та репрезентована категорією ДОТИК. Відбувається конкретизація значення архісеми “*sharp*” на позначення столярного інструментау (*sharpener*). Серед видових компонентів виділяється сема “*характеристика людини*” (*sharp shooter, sharp-eared, sharp-eyed, sharp-tongued, sharp-witted*) [7, p. 1082].

Цікаво, що субстантивований прикметник “*sharp*” уживається у значенні “шахрай” (*sharper*), “точило” (*sharpener*). Деривати лексеми “*sharp*” репрезентують родову сему “*гострі відчуття*” і представлені прикметниками, прислівниками, іменниками та дієсловами, що відображено на Рис. 2. та 3.

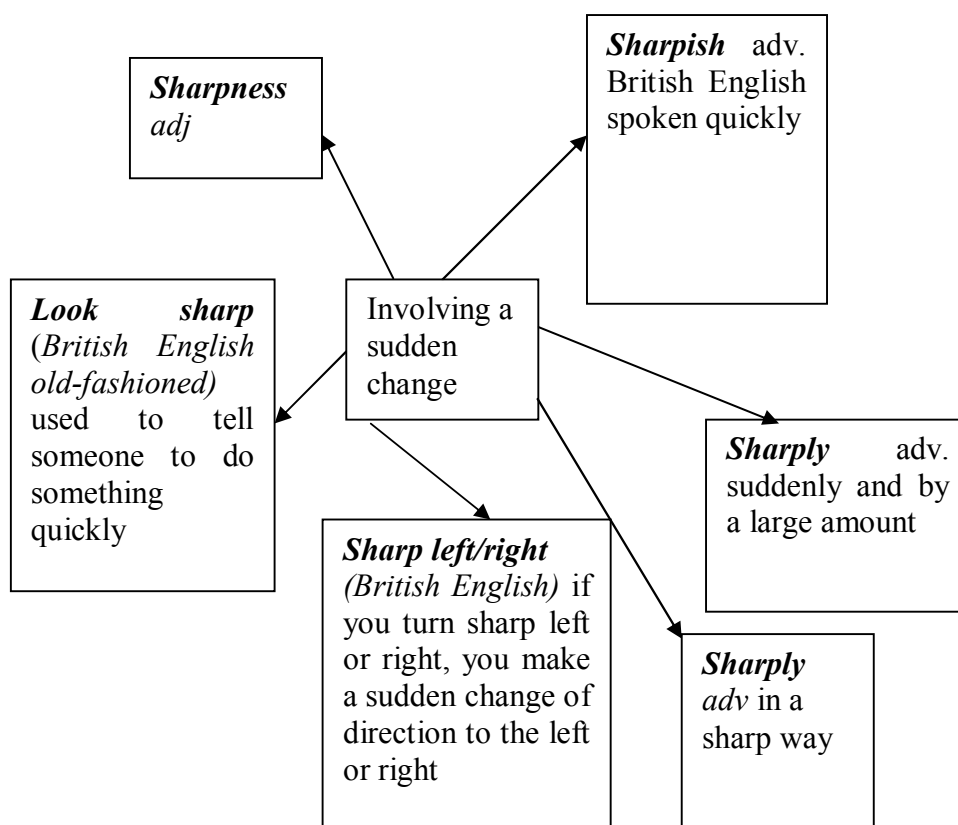

Рис. 2. Деривати лексеми *sharp*

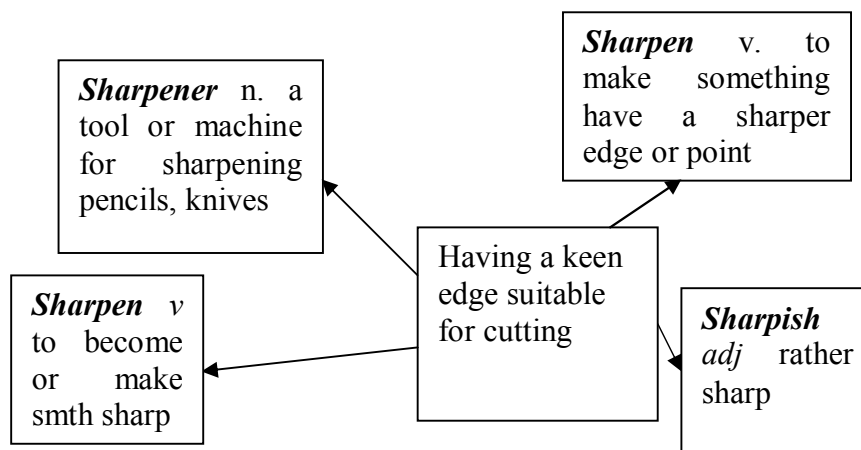

Рис. 3. Деривати лексеми *sharp*

Лексема “*sharp*” відображає гостроту та швидкість протікання реакцій. З її допомогою можна передати чітко виражені якості та характеристики.

Зіставивши густативну лексику англійського та українського постмодерністського художнього мовлення, ми визначили особливості вживання прикметників англ. *sweet*, *bitter*, *sour*, *salt* та укр. *солодкий*, *гіркий*, *кислий*, *солоний*. У Таблиці 2. відображено лексичну сполучуваність густативної лексики.

Таблиця 2

Лексична сполучуваність густативної лексики англійського та українського художнього мовлення

Густативна лексика	Англійське постмодерністське художнє мовлення	Українське постмодерністське художнє мовлення
Одоративна лексика	38,4%	50%
Візуальна лексика	32,4%	23,3%
Слухова лексика	15,2%	23,3%
Дотикова лексика	14%	3,4%

За якістю виділяють чотири основних смаки, кожен з яких утворює своє мікрополе. У структурі семантичного множника *смакові відчуття* спостерігаємо домінування конотативних компонентів – *приємний*, *неприємний*. Деякі компоненти відрізняються постійною, а не контекстуальною конотацією. Так, традиційно *bitter* – *гіркий* асоціюється з чимось неприємним, а *солодкий* – з приємним. Хоча надмірна концентрація певної ознаки також породжує негативну конотацію.

Одоративна лексика англійського та українського художнього мовлення представлена незначною кількістю лексем. У житті людини нюхові відчуття не

мають такого значення, як зорові та слухові. Вони мало пов'язані з орієнтуванням у навколишньому середовищі. Нюхова чутливість тісно переплітається зі смаковою, допомагає розпізнати ознаки їжі. Нюх попереджає про небезпеку для організму навколишнього повітряного середовища, дозволяє розрізнити в окремих випадках хімічний склад речовини. Таблиця 3. відображає різнохарактерне мапування одоративної лексики у зіставлюваних мовах. В англійському художньому мовленні одоративна лексика найчастіше поєднується з дотиковою (53,6%), а в українському – з візуальною (66,6%).

Таблиця 3.

Лексична сполучуваність одоративної лексики англійського та українського постмодерністського художнього мовлення

Одоративна лексика	Англійське постмодерністське художнє мовлення	Українське постмодерністське художнє мовлення
Дотикова лексика	53,6%	8,4%
Густативна лексика	27,1%	–
Візуальна лексика	10%	66,6%
Слухова лексика	9,3%	25%

Візуальна лексика намагається відтворити та передати відчуття людини, але на дослідженому нами матеріалі вона представлена тільки відображенням характеристик ЗОРУ та ПОГЛЯДУ. Лексична сполучуваність візуальної лексики англійського постмодерністського художнього мовлення відбувається найчастіше з густативною, а в українському – дотиковою (див. Таб. 4.).

Таблиця 4

Лексична сполучуваність візуальної лексики англійського та українського постмодерністського художнього мовлення

Візуальна лексика	Англійське постмодерністське художнє мовлення	Українське постмодерністське художнє мовлення
Густативна лексика	43,8%	4%
Слухова лексика	31,3%	–
Одоративна лексика	24,9%	6%
Дотикова лексика	–	90%

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що слухова лексика характеризується незначним слововживанням у постмодерністському художньому мовленні (Таб. 4).

Лексична сполучуваність слухової лексики англійського та українського постмодерністського художнього мовлення

Слухова лексика	Англійське постмодерністське художнє мовлення	Українське постмодерністське художнє мовлення
Візуальна лексика	58,3%	27,8%
Густативна лексика	41,7%	22,2%
Дотикова лексика	–	50%

Досліджуючи синестетичне вживання слухової лексики, можемо простежити характерне використання прикметника *глухий*, що поєднується з місцем розташування (*глуха місцинка*) та розчаруванням. Зазначений пласт лексики не характеризується великою кількістю слововживань на матеріалі досліджуваних мов.

Сенсорна лексика англійської та української мов представлена *тактильною, одоративною, слуховою, візуальною та густативною*. Фактичний матеріал дослідження дає змогу репрезентувати зазначені типи на мовленнєвому матеріалі. Виявлено, що найчастіше синестетичні уявлення людини репрезентуються тактильною лексикою в українському мовленні (54,5%) та англійському (36,7%). У Таблиці 5. відображено частотність уживання сенсорної лексики.

Особливості лексичної сполучуваності сенсорної лексики в англійському та українському постмодерністському художньому дискурсі

Типи сенсорної лексики	Англійський на український постмодерністський художній дискурс					Разом
	тактильний	візуальний	слуховий	одоративний	густативний	
тактильний	– / –	168 / 280	95 / 80	65 / 90	42 / 50	370 / 500
візуальний	– / 45	– / –	25	20 / 3	35 / 2	80 / 50
слуховий	– / 45	35 / 25	– / –	– / –	25 / 20	60 / 90
одоративний	75 / 5	14 / 40	13 / 15	– / –	38 / –	140 / 60
густативний	35 / 10	81 / 70	38 / 70	96 / 50	– / –	250 / 200

Висновки та перспективи подальших досліджень. Синестетичні уявлення людини відображаються за допомогою **сенсорної лексики**, яка використовується для прямої номінації сенсорних сутностей, а також у процесі конвергенції

сенсорних образів – скупчення в одному текстовому фрагменті “пучка” сенсорних образів, що формують полімодальний образ, сприйнятий у певний момент часу кількома органами чуття. Сенсорна лексика у зіставлюваних мовах представлена п’ятьма типами: 1) *тактильним*, 2) *одоративним*, 3) *слуховим*, 4) *візуальним* та 5) *густативним*.

У результаті зіставлення виявлено як спільні закономірності поєднання тактильної лексики з візуальною (англ. *a cool voice*, укр. *некучий погляд*), слуховою (англ. *soft ticks*, укр. *зимно мовить*), одоративною (англ. *salt smell*, укр. *легкий запах акрилу*), густативною (англ. *smells coldly*, укр. *гострих страв*), так і відмінні особливості лексичної сполучуваності візуальної – зі слуховою (англ. *peace stale*), візуальної – з тактильною (укр. *погляд гострий*), слухової – з тактильною (укр. *звучало тепло*), одоративної – з густативною (укр. *запахна деревина*). Згідно з виявленими особливостями лексичної сполучуваності сенсорної лексики в англійському та українському постмодерністському художньому дискурсі найбільш репрезентованою виявилася тактильна лексика. Поширення її на всі види лексики чуттєвого сприйняття – одна з основних закономірностей синестетичного слововживання, детермінованого метою дотикового відчуття у процесі пізнання. Характеризуючи вживання та представлення сенсорної лексики в англійському та українському художньому мовленні, можна зазначити, що найбільш репрезентативною виявилася тактильна лексика.

Література

1. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лінгвістичні студії. – Черкаси : Січ. – 1997. – Вип. II. – С. 3-10.
2. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / Алексей Николаевич Леонтьев. – М. : Изд-во академии педагогических наук РСФСР, 1959. – 403 с.
3. Маріна О. С. Контрактивні тропи і фігури в американській поезії модернізму : лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. С. Маріна. – Д., 2005. – 20 с.
4. Мелько Х. Б. Синестетичні уявлення людини в постмодерністському художньому дискурсі / Х. Б. Мелько // Наукові записки. – Кіровоград : Вид-во ВРВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2008. – Вип. 75 (3). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 5 ч. – Ч. 3. – С. 378-380.
5. Солсо Р. Л. Когнитивная психология / Роберт Солсо [пер. с англ. Н. Ю. Спомиор]. – М. : Питер, 2002. – 591 с.
6. Longman Dictionary of Contemporary English / [prof. Biber D. & others]. – Edinburgh : Pearson Education Ltd., 1995. – 1668 p.
7. Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary / Eleventh ed. – Springfield : Massachusetts, 2003. – 1622 p.
8. New Oxford Advanced Learner’s Dictionary. – Oxford: Oxford Univ. Press, 2003. – 1539 p.

Summary

The article deals with common and divergent types of synaesthetic human's ideas in postmodern discourse. It is also focuses on the main correlations between sensorial lexemes.

КОНСТРУКТИВНИЙ ІНВАРІАНТ ГІПОТАКСИСУ У КОГНІТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІЙ ПЛОЩИНІ

Мельник Ю.П.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У вітчизняній науці особливу увагу стали приділяти вивченню змістових синтаксичних категорій в рамках семантичного (О.Падучева, Н.Арутюнова, О.Селіверстова), функціонального (Н.Слюсарєва), комунікативного синтаксису (Г.Золотова, М.Всеволодова), функціональної граматики (А.Бондарко). У зарубіжній лінгвістиці також існує різноманітність підходів до аналізу семантики речення-висловлювання та його змістових характеристик: відмінкова граMATика (F.Palmer, Ч.Філлмор), генеративна семантика (Дж.Лакофф), референційно-рольова граMATика (Р.Ван Валін), функціональний синтаксис (М. Хеллідей), когнітивна граMATика (Р.Леннекер), когнітивна семантика (Л.Талмі), граMATика конструкцій (А.Голдберг). Очевидно, що до фокусу досліджень лінгвісти вводять **речення** як особливу номінативну одиницю з її різними структурними рівнями.

Устремління до систематизації синтаксису виразилося в описі типізованих елементів смислу у вигляді структурних схем речення, укладанні структурно-семантичної типології речень, представлені переліку моделей речення тощо.

Складна природа речення як знака, пояснити котру не дає змогу традиційний аналіз його структурних та семантичних аспектів, розкривається із урахуванням операцій синтаксичної репрезентації. Способи синтаксичної репрезентації передбачають виділення декілька форматів знання: конфігураційний, актуалізаційний та функціонально-когнітивний. Звернення до аналізу пропозиції як смислового набору компонентів дає змогу описати СПР в термінах синтаксичних концептів [4, 7].

Метою статті є встановлення взаємозалежностей між структурною схемою гіпотаксичної конструкції як конструктивним інваріантом, її типовою пропозицією і, відповідно, семантичними та синтаксичним концептами.